OPLEIDING TOT KRITIEK: 'MUST' EN 'MISSION' VOOR EEN MET DEMOCRATISCH GELD GERUNDE HOGESCHOOL, OFTEWEL

ZESTIEN ZEVENTIENDE-EEUWSE STELLINGEN

door Marc De Kesel ter discussie voorgelegd op de
Arteveldehogeschool Onderwijsdag, 04.12.2003

1. De bekommernis om hogeschoolstudenten in te leiden in de traditie van het cultuurkritisch denken is afwezig in de huidige onderwijsvernieuwing. Meer bepaald biedt zij de student geen 'tools' om een kritische houding (in de negatieve zowel als in de positieve zin) te ontwikkelen tegenover de onderwijsvernieuwing die hem of haar ten deel valt.
2. Dat maakt dat de student ook geen instrumenten krijgt om kritisch te reflecteren over de dominante ideologische lijnen die in die hervorming schuilgaan.
3. Dat een onderwijs een ideologische strekking heeft, is niet nieuw. Die was ook vroeger prominent aanwezig in de opleidingen. Die is ook nu prominent aanwezig, maar nieuw is nu dat die ideologie het op geen enkele manier nog nodig vindt zich te verdedigen en daarvoor stelling te nemen tegen andere ideologieën.
4. De conservatieve ideologieën hebben zich eeuwenlang zichtbaar afgezet tegen 'progressistische' ideologieën, net zoals die progressieve ideologieën zich afzetten tegen conservatieve ideologieën. Zo streed, bijvoorbeeld, het christelijk onderwijs eeuwenlang *zichtbaar* tegen allerlei onchristelijke foute ideologieën. Het voordeel van die ideologisch gedomineerde opleidingen was dat ze die andere ideologieën tenminste overbracht bij de student en dat ze daarom altijd op een of andere manier appelleerde aan zijn kritische ingesteldheid. Christelijk onderwijs was eeuwenlang ondenkbaar zonder dat de student ook altijd een dosis atheïstische of religiekritische theorieën meekreeg in zijn opleiding.
5. Apologetisch verdedigde ideologieën veronderstelden nog dat er iets moest verdedigd worden en dat er dus andere ideologieën mogelijk waren van waaruit men de eigen ideologie kon bekritiseren. Om de student te wapenen tegen de kritiek op de eigen ideologie, moest men een dosis van die kritiek toelaten, al was het maar om de student er weerbaar tegen te maken.
6. Dit lag in feite in de lijn van de onderwijshervorming van de 17de eeuw. Toen dokterden de Jezuïeten, hierin trouw aan de Renaissancecultuur, een op twee leesten gestoeld christelijk onderwijs uit. De ene leest was het christendom zelf, de andere de heidense Antieke Cultuur. Dit dubbele spoor wijst erop dat men ervan uitging dat de student onmogelijk tot goede christen kon worden opgeleid (wat uitdrukkelijk de bedoeling was) zonder de kritiek op het christendom te kunnen weerleggen en zelf kritisch te zijn ten aanzien van andere, heidense tradities. Meer nog, die heidense tradities diende hij eerst geduldig bestudeerd te hebben, alvorens ze van kritiek te dienen.
7. Historisch gezien zou ons moderne democratisch bewustzijn ondenkbaar zijn geweest zonder die kritische vorming, hoe ideologisch die verder ook was. Binnen in een door feodale structuren gedragen absolutistisch politieke orde die uitdrukkelijk ideologisch-christelijk gelegitimeerd werd, schreef datzelfde christendom de referentie naar de Antieke Tijd – en naar het geworstel van die Antieke Tijd met democratie – in haar onderwijsprogramma. Die dubbele referentie maakte het christelijke onderwijs tot een kritisch onderwijs en daarom tot een haard waarin de democratische gedachte is kunnen rijpen en vorm krijgen.
8. Een van de (al dan niet gewilde) effecten van dat ideologisch gedomineerd onderwijs, dat tot diep in de twintigste eeuw nog hoogtij vierde, was dus wel dat de student behoorlijk kritisch opgeleid werd. Het is dan ook niet echt verwonderlijk dat diegenen die in de revolutionaire jaren 60 de toon zetten, opgeleid waren binnen de muren van sterk ideologische scholen.

9. Wat het vroegere ideologisch gestuurd onderwijs altijd min of meer onbewust deed, net name opleiden tot kritiek, moet het onderwijs vandaag de dag *bewust* organiseren. De heersende ideologie zal dat niet meer doen. Die is dermate heersend dat ze zich niet eens meer moet verdedigen tegen kritiek, en dat ze ook haar aanhangers niet moet opleiden om zich kritisch tegen kritiek te kunnen weren. De kritische houding tegenover de ideologie – houding waaraan de moderne democratie haar bestaan te danken heeft en die ze noodzakelijk moest koesteren wil ze haar toekomst min of meer verzekerd zien – zal voortaan van buiten de ideologie moeten komen.
10. Hier ligt een eigen taak voor het onderwijs van de 21ste eeuw. Meer dan ooit moet het onderwijs haar politieke plaats en taak ter harte nemen. Zij is het de democratie en haar kiezers verschuldigd om jonge mensen kritisch te vormen. In plaats van moraliserende propaganda over ze uit te gieten, moeten studenten ingeleid worden in de lange en rijke traditie van kritiek die onze cultuur kent. Dit is de enige manier om de vrijheid van haar studenten ernstig te nemen. Het is de enige manier ook om ze tot vrijheid op te voeden.
11. Het is verbijsterend te moeten constateren dat het onderwijs die taak niet alleen niet uitdrukkelijk ter harte neemt, maar dat het er zelfs geen nota van wil nemen. Van die bekommernis is in de onderwijshervorming in elk geval weinig of geen spoor te vinden.
12. Erger nog, in de hele onderwijshervorming is geen spoor te vinden van enige reflectie over haar eigen ideologische achtergrond, en dit terwijl ze zonder meer als een exponent van de heersende ondernemersideologie moet worden beschouwd. Competentiegerichtheid, kwaliteitsnorm, multi-inzetbaarheid, digitale leeromgeving, leren leren, 'mind-mapping' (jawel): het zijn onmiskenbaar topics die alleen binnen een 'free enterprise'-ideologie een logisch kader vinden.
13. Maar erg is niet in de eerste plaats de ideologie zelf die achter de onderwijshervorming schuilt, als wel het feit dat zij daar met geen woord over rept. Dat ze een reflectie over haar (altijd ergens onvermijdelijke) ideologie niet uitdrukkelijk en met de grootste aandacht in haar programma inschrijft. Dat ze zo'n reflectie hoogstens ergens in haar marge duldt als 'de peper op de taart', als de wat zurige maar niettemin pittige oprispingen van de hofnarren in het gezelschap.
14. Een met democratisch geld gerund onderwijs moet de student weerbaar maken tegen de heersende ideologieën. Niet dat we hem met de illusie moeten opzadelen het ooit zonder ideologie te kunnen stellen. Dat is precies de façade waarachter de huidige ideologie zich verbergt, of, om het lapidair te stellen: de idee dat de ideologieën dood zijn, is de ultieme ideologie. We moeten het moderne democratische subject weerbaar maken tegen het onvermijdelijke ideologische bad waarin hij zich moet bewegen. Die weerbaarheid is onontbeerlijk voor de vrijheid, en een met democratisch geld gerund onderwijs moet het democratisch subject tot die weerbare vrijheid opleiden. Dit is geen mogelijke optie, dit is haar democratische plicht.
15. Toekomstgericht onderwijst moet de student (onszelf incluis) niet bedwelmen met het retorisch idee dat we 'met de tijd mee moeten'. We moeten hem en onszelf de 'tools' geven om tegen de oppervlakkige trends die ook de toekomst zullen teisteren een kritische houding aan te nemen.
16. Opvoeding tot mondigheid dus. En dit is precies het tegenovergestelde van een assertiviteitstraining.